

H. K. RIIKONEN

Klinge

NTAMO

Klinge

H. K. RIIKONEN

Klinge

Kirjoituksia tutkijan,
tarkkailijan ja muistelijan
2000-luvun tuotannosta

NTAMO
Helsinki
2 0 2 4

© H. K. RIIKONEN 2024

ISBN 978-952-215-912-0

KANSI & TAITTO
Göran de Kopior

KANNEN KUVA & SISÄKUVAT
Gustave Staal, Jean-Adolphe Beaucé, Edmond Coppin ym.,
kuvitusta teoksen Alexandre Dumas, *Le Comte de Monte-Cristo*
(1844–1846) vuoden 1852 painoksesta sekä (s. 82) ilmoitus
Emmett J. Flynnin ohjaamasta mykkäfilmistä *Monte Cristo*
(1922) & (s. 176–177) fil. lis. Eeva Maija Viljon väitöstilaisuus
3/vi/1985 Helsingin yliopiston päärakennuksessa, kustoksena
historian professori (ruots.) Matti Klinge (Simo Rista)
(Wikimedia Commons)

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO
Helsinki 2024
www.ntamo.net

LUKIJALLE

Olen kirjoittanut professori Matti Klingen kirjoista viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajan. Tarkasteltavina olevat teokset edustavat hänen myöhempiä tuotantoaan 1990-luvun lopulta kuluvan vuosikymmenen alkuun. Klingen tieteelliset, yksityiskohtaisemmin dokumentoidut päätyöt sijoittuvat uran alkupuolelle ja jäävät käsillä olevan esityksen ulkopuolelle. Niin paljon uutta tietoa ja uusia näkökulmia kuin hänen myöhemmät teoksensa toivatkin, ne ovat kaikki enemmän tai vähemmän yleisiä ja yleistajuisia tietokirjoja. Niistä laatimieni aikalaisarvostelujen ohella olen kirjoittanut tässä uudelleen julkaistavan artikkelisarjan Klingen kuusiniteisistä muistelmista. Lisäksi mukana on ennen julkaisematon laajajakko kirjoitus hänen 23-osaiseksi kasvaneesta vuosipäiväkirjojen sarjasta ja kritiikki kavalkadimaisesta erillisnimekkeestä *Eurooppalainen Helsinki*. Yksi teksteistäni käsittelee historian-tutkijamme runotuotantoa.

Yhdessä nämä kaikki muodostavat kuvaa siitä, kuka ja mitä oli *Klinge*.

Eri paikoissa ilmestyneitä kirjoituksiani on toimitettu ja yhdenmukaistettu tätä kokonaisesitystä varten. Muutokset ovat kuitenkin lähinnä stilistisiä, ja mukana on joitakin täydentäviä loppuhuomautuksia. Kaikkea toistoa ei ole lähdetty karsimaan, koska on haluttu vaalia arvostelujen luonnetta ajankohtaisina reaktioina Klingen julkaisuihin. Yksittäisiä tekstejä voi lukea omina kokonaisuuksinaan, mutta lopun yhteenvedossa pyritään yhdistämään niiden antia. Kun on näin valotettu Klingen ominaislaatua kirjoittajana ja kulttuuripersonana, pyrin vielä jälkisanassa selvittämään, miksi kirjallisuudentutkijana olen kiinnostunut historioitsijasta

ja hänen tuotannostaan ja miten olen henkilökohtaisesti ollut häneen yhteyksissä.

Kiitän ylikirjastonhoitaja Kai Ekholmia antoisista Klingen tuotantoa ja toimintaa koskevista keskusteluista ja sähköpostikirjeenvaihdosta. Kiitän myös Paul Forsellia teknisestä avusta tämän kirjan taustatyövaiheessa.

Helsingissä huhtikuussa 2024

HKR

MUISTELIJA-KLINGE

I

LAPSUUS,
KOULU,
YLIOPISTO-OPINNOT

Matti Klinge: *Kadonnutta aikaa löytämässä. Muistelmia 1936–1960.*
Siltala, Helsinki 2013. 557 sivua.

Professori Matti Klingen tieteellisten tutkimusten rinnalla on jo pitkään kulkenut muistelmatyypin kirjoittamisen linja. Esimerkiksi hänen teokseensa *Romanus sum* (1991) sisältyy kolmiosainen kirjoitussarja, jolla on sama otsikko kuin koko teoksella. Sen ensimmäisessä osassa Klinge muistelee kouluaikaansa Normaalilyseon latinalinjalla; kaksi muuta osaa käsittelevät latinan kulttuurihistoriallista merkitystä. Teokseen *Kävelyllä Pariisissa* (1995) sisältyy puolestaan muistoja Akateemisesta kirjakaupasta mutta myös muista kirjakaupoista ja antikvariaateista; mukana on pieni muistikuva toimimisesta kirjakaupan lähettipoikana: oikean osoitteen löytäminen Vilhonvuorenkadulta Sörnäisissä tuotti kuitenkin vaikeuksia, sillä olihan se täysin vierasta maailmaa keskikaupungin porvarispojalle.

Teokseen *Miten meistä tuli historian tohtoreita* (1998) Klinge kirjoitti artikkelin omasta väitösprosessistaan. Sitäkin voi pitää yhtenä lähtöpisteenä hänen lähes monumentaaliset mittasuhteet saaneelle ja monella rintamalla edenneelle muistelmaluonteiselle tuotannolleen, jossa yliopisto on ollut keskeisessä osassa. Vuosittainen päiväkirjasarja alkoi ilmestyä 2011 ja laajojen muistelmateosten sarja 2013. Tähän mennessä (2015) edellistä on julkaistu 17 ja jälkimmäistä kolme nidettä. Joukkoon voidaan lukea päiväkirjojen lyhyisinä tiivistelminä vuonna 2014 ilmestyneet runokokoelmat *Kynän levottomuus* ja *Tankens oro* (ks. *Synteesi* 1/2015). Elämää dokumentoivia ovat tavallaan myös Klingen maalaukset, joita on ollut julkisesti näytteillä ja joita hän on käyttänyt päiväkirjojensa

kansien ja muistelmiensa kuvituksena; maalaukset ovat tallentaneet näkymiä maisemista, joissa Klinge on liikkunut.

Muistelmateosten lukemista määrittää se, luetaanko menneisyyden hahmojen vai aikalaisten muistelmia. Jälkimmäisessä tapauksessa lukija mielellään peilaa muistelijan kokemuksia omiin kokemuksiinsa. Seuraavassa asetan joissain kohdin Klingen esityksen rinnalle vertailukohdaksi omia kokemuksiani.

MUISTEMAKIRJALLISUUDEN TRADITIO

Klinge on kytkenyt muistelmateoksensa ensimmäisen osan kirjallisuuden suureen traditioon. Otsikko viittaa tietenkin Proustin romaanin *Kadonnutta aikaa etsimässä* otsikkoon, mutta myös sen viimeiseen osaan *Jälleenlöydetty aika*. Motoksi on valittu Montaignen *Esseiden* esipuhe. Johdantoluvussa ”Muistelmista ja muistelemisesta” Klinge viittaa omaelämäkerrallisen kirjallisuuden klassikkoihin Rousseau’hon ja Goethen sekä useisiin uudempiin muistelijoihin. Mutta hän muistuttaa myös Prosper Mériméen näkemyksestä muistelmista ”famiiliäärinenä jutusteluna lukijoiden kanssa”. Myöhemmin teoksessa viitataan lisäksi fiktiiviseen elämäntapakuvaan, Flaubertin teokseen *L’éducation sentimentale* (suom. nimellä *Sydämen oppivuodet*).

Tämä tietoinen liittyminen maailmankirjallisuuden klassikkoihin ei ole vailla katetta. *Kadonnutta aikaa löytämässä* poikkeaa monessa suhteessa tavanmukaisista suomalaisista tutkijoiden, taiteilijoiden ja poliitikkojen tasoltaan usein hyvinkin vaihtelevista muistelmateoksista. Eteväälle muistelijalle on tyypillistä, että hän on ollut koko elämänsä ajan havaintojen tekijä. Klinge siteeraakin (51–52) sattuvasti Sainte-Beuveä, joka on kirjoittanut muun muassa: ”Määrätyt henget, saapuessaan tähän maailmaan ja melkein varhaisesta nuoruudestaan alkaen, tuovat mukanaan terävän, läpitunkevan havaitsemisen kyvyn”; tällaisella henkilöllä Sainte-

Beuven mukaan ”ei ole yleistä teoriaa, eikä systeemiä tai metodia; käytännöllinen uteliaisuus ohjailee häntä”. Havaintojen tekemiseen puolestaan soveltuu erityisesti käveleminen kaupungissa. Aiheellisesti Klinge on aloittanut teoksensa *Kävelyllä Pariisissa* esseellä ”Kävelijän tietoteoria”. Sitä seuraava kirjan nimiessee ja pari muuta esseetä jatkavat sitä Pariisin havainnoinnin linjaa, joka tunnetaan Koskenniemen teoksesta *Kevätilta Quartier Latinissä* ja Olavi Paavolaisen esseekokoelmasta *Nykyaikaa etsimässä*.

Klingen menetelmään muistelijana kuuluu toisinaan poikkeaminen kulloinkin käsiteltävästä ajankohdasta myöhempiin aikoihin. Ratkaisu elävöittää ja monipuolistaa kirjoittajasta mutta myös hänen kuvaamistaan henkilöistä ja ilmiöistä saatavaa kuvaa; myöhempien osien kohdalla tämä on kuitenkin johtanut jonkin verran samojen asioiden toistumiseen. Toistoa on myös muistelmien eri osien sisällä.

Kadonnutta aikaa löytämässä on nimenomaan julkisen toimijan muistelmateos. Mitään kovin intiimejä paljastuksia siitä ei löydy, jollei sellaisiksi lasketa esimerkiksi lyhyitä mainintoja ”pussaamisesta” Vanhan kirkon puistossa ja suhteesta erääseen Pirkkoon.

Klingelle muistelmien kirjoittaminen on myös asioiden refleктоimista. Esimerkiksi kertoessaan 1950-luvulla saamastaan saksalaisille ylioppilaille jaetusta natsien juutalaisvainoja käsittelevästä ylioppilasjulkaisun erikoisnumerosta hän pohtii myös saksalaisvihaa, harhakäsitystä juutalaisvainoista maailmansodan syynä ja suurvaltojen harjoittamaa rotusortoa ja niiden antisemitismii (470–471). Kuten Klingen päiväkirjoissa, myös muistelmissa on toisinaan esseemäisiä jaksoja.

SUKU- JA PERHETAUSTAA

Kadonnutta aikaa löytämässä jakautuu kahteen osaan, ”Lapsuuteen” ja ”Yliopistoon”. Edellinen osa kattaa ajan ylioppilastutkintoon saakka. Jälkimmäinen osa kuvaa yliopistopintoja ja asevelvollisuutta; se päättyy perustutkintoon, Reserviupseerikoulun suorittamiseen ja avioitumiseen. Lapsuudesta käsitellään perusteellisesti suku- ja perhetausta; esille tuodaan useita henkilöitä ajalta ennen tekijän syntymää. Tosin on lukijoita, jotka muistelmateoksessa sivuuttavat tämän aineksen ja joita kaikki sedät, tädit ja serkut eivät kiinnosta. Sukutaustaansa Klinge on aikaisemmin käsitellyt esseekirjansa *Euroopassa, Pietarissa* (1993) luvussa ”Pietarin saksalaisuudesta esimerkin valossa” ja laajassa teoksessaan *Iisalmen ruhtinaskunta* (2006). Tämä tulee ymmärrettäväksi tekijän genealogiaa koskevan yleisemmän kiinnostuksen valossa; hän on esimerkiksi teoksessaan *Poliittinen Runeberg* (2004) käsitellyt ja korostanut sukuyhteisöjen merkitystä, juuri mainittu *Iisalmen ruhtinaskunta* puolestaan käsittelee aihepiiriä jo alaotsikkonsakin mukaan: ”Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa”. Muistelmateoksessa on lisäksi erityinen genealogiaa ja genealogista kirjallisuutta (J. R. Aspelinin ja H. Bergholmin *Sukukirja, Genealogia Sursilliana* ja genealogisen harrastuksen tukena Gunnar Suolahden *Suomen papisto*) käsittelevä luku. Genealogisessa tietämyksessä on, kuten Klinge toteaa (193), kysymys menneisyyden sosiologisesta haltuunotosta.

Klingen vanhemmat saavat muistelmateoksessa kauniin muistomerkin; isä ja äiti on aina kirjoitettu isolla alkukirjaimella. Teoksessa hahmottuu kuva Paul Klingestä paljon ulkomailla matkustelleena pankkimiehenä ja erilaisia yhteiskunnallisia aktiviteetteja harjoittaneena herrasmiehenä. Jotain liikuttavaa on Klingen maininnassa äidistä kirjoittamassa puhtaaksi poikansa *pro gradu* -tutkielmaa.

KOULUA, RIPPIKOULUA, TANSSIKOULUA

Klingen koulu oli Suomalainen Normaalilyseo (sittemmin Helsingin normaalilyseo), jonka hän näkee oikeastaan kahdena eri kouluna: niin voimakkaasti koulun klassillinen linja ja reaalinlinja erosivat toisistaan. ”Ero oli osittain sosiaalinen, mutta ennen muuta se vaikutti identiteetin muodostumiseen. Kaikki se ihaileva ja positiivinen, mitä on kirjoitettu ”Norssin hengestä”, ja kaikki ne suuret esikuvat Eino Kailasta alkaen, jotka näissä yhteyksissä luetellaan, olivat yleensä latinisteja,” toteaa Klinge aiheellisesti (127). Hän on sisällyttänyt muistelmiinsa myös muutamia sattuvia otteita Harry Halénin pienpainatteesta *En voi nahkaa kylliksi varoittaa. Muistelmia normaalilyseestä 1955–1963*.

Opettajista esillä ovat muiden muassa innostava historianopettaja Eero Saarenheimo, myöhempi historian opettaja tohtori Eino Puramo, ranskan opettaja tohtori Irja Maliniemi, latinan opettaja Lauri Nukari ja ruotsin opettaja, pohjoismaista filosofiaa tutkinut Kalle Sorainen, josta muuten Pentti Saarikoski on antanut positiivisen kuvan. Klinge mainitsee myös Paavo Rudangon, ”Rotan”, joka lisänimestään huolimatta oli kiltti, tosin ”pedagoginen katastrofi”. Monesti koulujen voimistelunopettajat ovat olleet henkilöitä, jotka ovat herättäneet vähintäänkin ambivalentteja muistoja. Valitettavasti Klingellä ei ole kuvausta omasta voimistelunopettajastaan. Yleinen voimistelunvastaisuus – niin läheinen tämänkin kirjoittajalle – tulee kylläkin selvästi esille. Koulun voimistelu-seuran Turnarien juhlaa Klinge yhdessä Anto Leikolan kanssa järjesti vastatilaisuuden. Ainoana urheiluharrastuksenaan hän mainitsee kävelemisen, ”pitkät promenadit ystävien kanssa” (226).

Opettajien ohella huomiota saa myös Jac. Ahrenbergin piirtämä koulurakennus ja sen semiotiikka:

Koulutalo heijasti sitä sittemmin surkeasti kadonnutta ajattelua, että oppikoulu oli yhteiskunnan arvostama hieno laitos, että siinä opettaminen ja opiskeleminen

ansaitsivat sellaiset puitteet, jotka jo itsessään motivoivat ponnistelua ja muistuttivat sen yleisestä päämäärästä. Lapsen kannalta koulutalo oli tavattoman suuri, sen luokkahuoneet korkeita, sen käyttävät pitkiä ja mahtavia. Koko rakennuksen semioottinen sanoma korosti koulun ja nimenomaan meidän koulumme, Normaalilyseon, institutionaalista merkitystä ja painoarvoa. Rakennus ohjasi meitä kiinnittymään kouluumme ja sen identiteettiin, varmaankin jo ennen kuin aloimme ymmärtää koulumme maineen kantavuutta ja kouluun kuulumisen antamaa arvostusta. Koulurakennus ja koko koulumuoto liittyvät Normaalilyseon perustehtävään ensi kädessä virkamieskasvatuksen ahjona.

(122)

Paitsi että tässä on puhunut muistelmissa aina siellä täällä vilahtava *laudator temporis acti*, kuva koulusta on kylläkin oikea mutta ei varmaan kerro kaikkea. Se jättää mainitsematta alakerroksen yleisen pimeyden ja alkeellisen käymälän, ”Manalan”, jotka omissa muistoissani ovat osa koulurakennuksen luonnetta. Koin itse Ahrenbergin luomuksen täydellisenä vastakohtana 1950-luvun parasta arkkitehtuuria edustavalle valoisalle Meilahden kansakoululle, josta siirryin Normaalilyseoon.

Kouluajan muistelemiseen sijoittuu myös kuvaus rippi-koulusta. Se merkitsi Klingelle lähinnä ahdistavaa kokemusta ahdasmielisyydessään. Kriittisyyttä luterilaista uskonnollisuutta kohtaan lisäsi myös rehtori Rafael Holmströmin opetus sekä kirkkohistorian tunnilla erilaisten herätysliikkeiden läpikäyminen. Herännäisyyttä – samoin kuin kaikkea sitä, minkä on nimennyt kalvinismiksi tai puritanismiksi – Klinge on arvostellut myöhemmin myös tutkimuksissaan. Esimerkiksi herännäisjohtaja Paavo Ruotsalaiseen hän on suhtautunut hyvinkin varauksellisesti, kuten ilmenee teoksesta *Iisalmen ruhtinaskunta* (353). Tässä suhteessa Klinge eroaa opettajastaan Rafael Koskimiehestä, joka on kirjoittanut Ruotsalaisesta positiivisen tutkielman

teoksessaan *Runebergin Suomi. Esseitä kansallisherätyksen vaiheilta* (1977). Koskimies on esimerkiksi osuvasti siteerannut Eliel Aspelin-Haapkylän lausuntoa Lönnotin eräästä kirjoituksesta; Aspelin mainitsee siitä ”ymmärtämyksen ja myötätuntoisuuden puutteesta, jota usein kohtaa sivistyneissä, kun he itse opin ja tiedon puolesta istuen kukkuraisen pöydän ääressä ottavat arvostellakseen kansassa kulkevia henkisiä liikkeitä”.

Klingen kouluaikaan sijoittui myös tanssinopettelu Pietarin Keisarillisen Balettiakatemian traditioita jatkaneen balettimestari Niskasen tanssikoulussa. Klinge kirjoittaa:

Niskasen opetuksista ja vastaavasti käytännöllis-
rahaanomaisemman tanssityylin opin jäämisestä
saamatta seurasi osaltaan se epävarmuus, joka esti
minua menemästä ajan koululaistansseihin, vaikka
olisi tehnyt mielikin. Mutta eiväthän niissä käyneet
kristilliset toverinikaan, kuten Pentti Saarikoski,
eivätkä monet muutkaan; Antto Leikolakin uskaltautui
muistaakseni vain aivan harvan kerran eikä ollut
innostunut. (155)

Sallittakoon tähän omakohtainen käänne: sitaatti on
nimittäin aivan kuin omasta elämäkerrastani. Klingen jatko
ei kuitenkaan vastaa omia vaiheitani:

Mutta Niskasen opetuksista oli sitä enemmän iloa
akateemisessa maailmassa, jossa ”pas de quatre” ja
muut tulivat uudestaan vastaan, puhumattakaan
promootiotanssiaisten maisterifranseesista ja
Niskasen hienosta spesialiteetista, hienosta
”chacconnesta”. (155)

Kun Klinge modernien tanssien asemesta hyötyy Niskasen
vanhasta tanssitraditiosta ja – kuten muistelmien myöhem-
mistä osista vielä selvemmin käy ilmi – esiintyy varma-
otteisena ja eleganttina maailmanmiehenä, olen itse jäänyt lä-
hes kokonaan tällaisena sosiaalisen varmuuden ulkopuolelle

– ei siis edes promootiotanssiaisia, niin yliopiston traditioita kuin olenkin arvostanut. Toisaalta varsin vieras minulle on Aarne Kinnusen, osin Klingeen itseensä kohdistuva ivallinen parodia yliopiston seremonioista (*Päätoiminen elämä*. Otava, Helsinki 2011, 135–136).

LUKEMINEN

Lukemisesta muodostuu Klingen muistelmateoksen yksi keskeinen aihepiiri. Sen merkitystä Klinge pohtii yleisemminkin siteeraten ja referoiden Marcel Proustia ja Ranskan Akatemian jäsentä Jacqueline de Romillyä. Klingellä ei liene yhtä ainoaa käänteentekevää kirjaa, niin kuin Ciceron *Hortensius* Augustinukselle tai Nietzschen lukeminen Arne Garborgille. Pikemminkin tavataan jatkuva lukemisen prosessi, jonka kuluessa löytyy yhä uusia kiinnostavia teoksia rikastuttamaan lukijan mieltä ja tietämystä. Klinge näkeekin itsensä ”paitsi sukuperinnön, kodin, kasvatuksen, koulun ja miljöön myös hyvin suuressa määrin, kenties ratkaisevasti lukukokemusten hahmottamana olentona” (16).

Lapsuuden ajan ja kouluvuosien kirjalliset harrastukset tulevat monipuolisesti valaistuksi Jules Vernen *Kahden vuoden loma-aikaa*, Karl Mayn *Inkan testamenttia* ja Ernest Thompson Setonin *Kaksi partiopoikaa* -kirjaa myöten, puhumattakaan Alexandre Dumas’n romaaneista, joihin Klinge on useissa yhteyksissä myöhemminkin palannut. Ranskalainen kirjallisuus, Dumas’n ohella Victor Hugo ja *Haudantakaisten muistelmien* kirjoittaja F.-R. de Chateaubriand, on luonnollisesti mukana. Tolstoi osoittautuu Klingelle tärkeämmäksi kuin Dostojevski. Georg Henrik von Wright on todennut, miten historiallisessa katsannossa Tolstoi valistusajan myöhäsyntyisenä kasvattina suuntautuu ajassa taaksepäin, 1700-lukuun, kun taas Dostojevski suuntautuu eteenpäin seuraavalle vuosisadalle (*Ajatus ja julistus* (Tanke och förkunnelse, 1955). Suom. Jussi Aro. WSOY, Helsinki 1961, 197). Tässäkin

”Klingen muistelmien, samoin kuin vuosipäiväkirjojen yksi viehätys on siinä, että hän tuo jatkuvasti esille mielenkiintoisia mutta ainakin Suomessa unohdettuja ja osin aivan tuntemattomiksikin jääneitä teoksia

N T A M O 2 0 2 4

ISBN 978-952-215-912-0

YLEISEN KIRJALLISUUSTIETEEN
PROFESSORI H. K. RIIKONEN
KÄY TÄSSÄ TEOKSESSA LÄPI
HISTORiantutkija ja kulttuuri-
persoonan Matti Klingen (1936–2023)
2000-luvun tuotannon ja löytää paljon.